

מושבֵע ועומד מהר סיני

— א —

שבוטות כ"ב: שבועה שלא אוכל ואכל נבילות וטריפות שקצים ורמשים חייב, ור' שמעון פוטר. ובגמ' כ"ג, ע"ב, הא גופא קשיא, אמרת שבועה שלא אוכל ואכל אוכלין שאינם ראויים לאכילה ושתה משקין שאינם ראויים לשתיה פטור, והדר תני שבועה שלא אוכל ואכל נבילות וטריפות שקצים ורמשים חייב, מאי שנא רישא דפטור ומאי שנא סיפא דחייב. הא לא קשיא, רישא בסתם, וסיפא במפרש. מפרש נמי גופיה תקשה "אמאי מושבע מהר סיני הוא". רב ושמואל ור' יוחנן, דאמרי בכולל דברים המותרים עם דברים האסורים, וברש"י, שפירש ואמר שבועה שלא אוכל נבילות ושחוטות, וריש לקיש אמר אי אתה מוצא אלא אי במפרש חצי שיעור ואליבא דרבנן, דעל חצי שיעור אינו מושבע ועומד מהר סיני, או בסתם ואליבא דרבי עקיבא דאמר אדם אוסר עצמו בכל שהוא.

וברמב"ם פרק ה' מהלכות שבוטות, שבועה שלא אוכל כל שהוא מנבלות וטריפות ואכל פחות מכזית חייב בשבועה, שהרי אינו מושבע על חצי שיעור מהר סיני, וביורה דעה, רל"ח, סעיף ד', אמר שבועה שלא אוכל נבילות וטריפות ואכל אינו חייב משום שבועה, שהרי מושבע ועומד מהר סיני הוא, ואם אמר שבועה שלא אוכל כל שהוא מנבלות וטריפות ואכל פחות מכזית חייב על השבועה, שהרי אינו מושבע מהר סיני על חצי שיעור אע"ג דאסור מ"מ אינו מושבע עליה, הכי ס"ל לרמב"ם, ובש"ך לענין שאינו חייב משום שבועה, נראה דנ"מ אף האידנא לענין חולה שמותר להאכילו נבילה, שא"צ להתיר שבועתו, מיהו היינו כשנשבע כשהוא בריא, שהיה אז אסור בנבילות וטריפות אבל נשבע כשהוא חולה, כיון שאז מותר לו לאכול, אם כן חלה השבועה, ויש להתיר לו, מיהו יש לאמר דאף בכה"ג לא חיילה השבועה כיון דמותר לו לאכל משום פקוח נפש, אם כן השבועה גמי לא חיילה דמושבע ועומד מהר סיני על המצוה דפקוח נפש והוא נשבע לבטל מצוה זו, וכתבתי בספרי "פרחי אהרן" לענין זה התשובה בספר "פחד יצחק", בענין פקוח נפש, להרב הכולל החכם המובהק ר' יצחק למפרונטי, על סברת הרידב"ז, כי אין דחוי שבת מוטל על החולה, אלא על כל ישראל העומדים

עליו, וכיון שכן אינם רשאים להאכילו בידים דבר אסור, כדי להקל חלול שבת מעליהם, שאין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חברך, ויצא לנו מזה שאם החולה בעצמו בא לפקח על עצמו, כגון שאין שם אחרים ויודע בעצמו שלא יקוץ בנבילה מוטב שיאכל נבילה או שיאמר לגוי לנבל ואל ישחוט הוא בעצמו דהבא איסור לאו והבא איסור סקילה. ועל זה כותב הפחד יצחק שאי אפשר שהרידב"ז יאמר סברא כזו שהחיוב להנצל מסכנת נפשות לא יהי' על החולה בעצמו, כי אם על אלה שעומדים לפניו, אין זה רק דבר תימא, ואם יהיה כאן חולה ביום הכפורים האם נימא שאין מוטל עליו לאכול, אלא לכל ישראל להאכילו אין זה נכון, ולכן אם החולה יכול לבשל ולאכול בשבת, האם נימא שאין מוטל עליו לבשל, בודאי שאין להזכיר סברא כזו.

אמנם החיוב מוטל על אחרים רק לפי שהוא אינו יכול, לכן קשה דברי הרידב"ז, ואדרבא כתב הרשב"א שכיון שהחולה הוא מסוכן ואנו יכולים שלא לעבור ויאכל הוא נבילה אין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חברו. והרידב"ז אומר להיפך אין אומרים לאדם חטא, כדי שיזכו השומרים לפניו, תשובת אבי עד שר שלום באזילא.

ורואים מזה כיון שהוא מושבע ועומד מהר סיני, להציל את עצמו ופקוח נפש דוחה כל התורה כולה, ולכן אף כשנשבע כשהוא חולה שלא יאכל נבילות וטריפות, אף שאינו מצווה על נבילות וטריפות מהר סיני, כיון שמחויב להציל עצמו, לא תחול השבועה מפני אותו הטעם עצמו, דמושבע ועומד מהר סיני על המצוה דפקוח נפש והוא נשבע לבטל מצוה זו.

— ב —

והנה ביורה דעה, סימן ב', סעיף ג', אנו מביאים סברא זו לענין מומר לתיאבון ששחט אפילו נשבע ששחט בסכין יפה אינו נאמן, ובש"ך, שהרי הוא חשוד על השבועה לגבי אותו דבר, שהרי מושבע ועומד מהר סיני, ב"י בשם אוהל מועד, ובט"ז שם, ותימא לי, ממ"ש בחו"מ, סי' ל"ד, דאין פסול לעדות אלא בעובר עבירה שיש בה מלקות, ובעובר על השבועה אמרינן שם דפסול, ואפילו בעובר על החרם, ולפי מה שכתבנו הכא דבכל עבירה אמרינן דעובר על מה שמושבע מהר סיני, היה לנו לפסול כל העובר עבירה ואפילו אין בה מלקות, כיון דכאן לא מהני ליה מה שנשבע?

והנה לדעתי אפשר לחלק, דהדין דאמרינן חשיד אממונא לא חשיד אשבועתא, לכאורא גם אממונא הוא מושבע ועומד מהר סיני, ואם כן כשהוא חשוד אממונא, הלא בזה הוא חשוד על השבועה גם כן, ואם כן איך אמרינן דלא חשיד על שבוועתא, אלא על כרחך צריכין לאמר דשאני שבועה מהר

סיני לפני אלפי שנה משבועה שעליו לשבע כעת, דשבועה חמירא לאדם, כמו שכתוב בתוס', בבא מציעא, ה', נראה דהיינו טעמא, משום דשבועה חמורה, כדאיתא ביומא, ובשבועות, שהעולם נודעזע על לא תשא, וא"ת א"כ אמאי גזלן פסול לשבועה דאמרינן שכנגדו נשבע ונוטל וי"ל דגזלן לא פסול לשבועה אלא מדרבנן, ולעדות הוא דפסול מדאורייתא, משום אל תשת רשע עד, וי"מ בשם ר' יהודא חסיד, הא דחשיד אממונא כשר לשבועה משום דשמא על ידי שבועה יפרוש מגזל, אבל גזלן ודאי כמו שממזון אינו פורש ה"ה משבועה ע"כ. וברש"י דחמיר להו לאינשי אסור שבועה מאסור גזילה, והנה ישנם גדרים כאלה הפסולים לשחיטה, מומר להכעיס אפילו בדק סכין ונתן לו פסול, מומר לעבודה זרה, מומר לחלל שבת, מומר לכל התורה כולה חוץ מע"ז, וחלול שבת, ומומר לאותו דבר עצמו, וכן נמי כשנשבע ששחט בסכין יפה אינו נאמן שהרי חשוד על הדבר עצמו כמו שביאר הש"ך, שהרי חשוד על השבועה לגבי אותו דבר. ולפי זה מה שנשבע על דבר שהוא חשוד זאת אומרת על עצם הדבר שהוא חשוד לא מהני ליה שבועה, כיון שמושבע ועומד מהר סיני, אבל מי שעובר על החרם בענין אחר, זה דוקא בחרם או בשבועה שנשבע או הוחרם כעת, אבל לא בעובר על השבועה שמושבע בקבלת התורה לפני אלפי שנה.

ביתר ביאור, ודאי לענין חלות של איסור שבועה אין שבועה חלה על מה שמושבע מהר סיני, היכא שאינו מוסיף כלום כמו חצי שיעור, או בכולל דברים המותרים עם דברים האסורים, אבל לענין נאמנות, או לענין פסולי עדות, יש לחלק בין עובר על שבועה, או חרם שמשביעין אותו כעת שאין מאמינים אותו, ובין שבועה שמושבע מהר סיני, שזהו דוקא באותו דבר עצמו שהוא חשוד. וזהו מה שמדייק הש"ך ואפילו נשבע "שהרי הוא חשוד על השבועה לגבי אותו דבר", מפני שהוא מושבע ועומד מהר סיני, ועיין בנקודת הכסף, ד"ה ותימא לי, לא קשה מידי שכיון שהוא חשוד לאותו דבר טפי.

— ג —

והנה מה שצריכין להתבונן לפי זה, דהלא בכל הענין במסכת בבא מציעא, גבי חשוד על ממונא לא חשוד על שבועתא, זהו באותו ענין עצמו בטלית הנמצא, דחשוד אממונא דעל איסור גזל ג"כ מושבע ועומד מהר סיני, והלא מוכח דהיכא דמושבע ועומד לגבי אותו דבר עצמו ובכל זאת אמרינן דחשוד אממונא לא חשוד על שבועתא.

ומה שנראה לי לחדש ב"ה בזה, דהנה בבבא מציעא, דף ס"א, איתא אמר רבא למה לי דכתב רחמנא לאו בריבית, לאו בגזל, לאו באונאה, וברש"י,

למדו זה מזה, שבכולן חסרון ממון שמחסר את חברו. ואנו לומדין בזה דבכל דיני ממונות החיובים תלויים בכלל אחד, במחסר את חברו, ואין אנו מתחשבים בכל פרט ופרט, שיהא נקרא חשוד אממונא לגבי אותו דבר, דבאיסורים יש נפקותא, באחד שחשוד על לאו דלא תגלח פאת זקנך, מאחד שהוא חשוד על אכילת נבילות וטריפות דאפשר דחשוד על זה לא חשוד על זה, ולא מקרי חשוד לאותו דבר, אם לא כשחשוד באותו דבר עצמו כאכילת נבילות. אבל לא כן בעיני ממונות דלא מקרי מושבע ועומד מהר סיני על אותו דבר עצמו, כי כל הענינים תלויים במה שמחסר את חברו ואינם מתחלקים בפרטים שתתחשב באותו דבר עצמו.

ואמרתי בזה לתרץ קושיתם, מפני מה ספק ממונא לקולא הלא בכל ספיקא דממונא יש גם ספק איסור, ומתרצים דאם דנים קולא לנתבע הלא יש בזה חומרא לתובע, והתירוץ היותר נכון לפי הקצות, ושערי יושר, שבדיני ממונות דנים מתחלה לפי פרטי דיני ממונות, ותוצאת חלות דין ממון, אם אינם מקיימים, נולד אחרי כן דין איסור, אבל מתחלה דנים לפי פרטי ודיני ממונות. ובזה מבואר הגמ' בבבא בתרא, פ"ח, בקונה שני אילנות דספיקא אם קנה קרקע או לא, דמביא בכורים ואינו קורא, אמאי לא נימא דכיון דספק אצלנו אם קנה קרקע או לא, הלא לפי הדין דהמוציא מחברו עליו הראיה, אינו קונה קרקע, ולא יכול לנטוע אילנות אחרים שיקצצו וא"כ אמאי מביא בכורים. אבל השאלה אם יוכל ליטע אילנות אחרים כשנתייבשו האילנות זה שאלה שתוולד אחרי חמשים שנה, והשאלה של הבאת בכורים זה שאלה זמנית שצריך לידע כעת — ולכן השאלה הבאה לפנינו זה שאלה של הבאת בכורים דספק מצוה, וספק מצוה לחומרה, ובזה אפשר לתרץ קושית התוס' בסוכה ל', בד' מינים למה לי לכם משלכם, תיפוק ליה משום מצוה הבאה בעבירה? ועיין בתוס', לחד לישנא דמצוה הבאה בעבירה אינה אלא מדרבנן, ויש מחלוקת בין תוס' להרמב"ם אם דוקא ע"י העבירה באה המצוה דלהרמב"ם אף שהמצוה לא באה על ידי העבירה מ"מ מקרי מצוה הבאה בעבירה. אבל באמת אפשר לאמר דהנפקותא תהי' בספק גזל, אם נדון מטעם מצוה הבאה בעבירה משום הדין הכללי דגזל נדון בספק גזל לקולא, אבל אם נדון מטעם לכם משלכם זה דין פרטי בד' מינים, ובספק גזל נדון הספק "בספק לכם משלכם", והשאלה תהי' בספק מצוה וספק מצוה לחומרא.

ובזה מתורץ מה שמקשין על הרא"ש, בבבא מציעא, בענין זקן ואינו לפי כבודו, בדרכו להחזיר בשדה ואין דרכו להחזיר בעיר, אם נימא דכיון דמחויב בשדה מחויב ג"כ בעיר, או נימא דכיון דאינו מחויב בעיר לא יתחיל אף בשדה, ופוסק הרא"ש לחומרא, ומקשין הלא זה ספיקא דממונא. והתירוץ דכעת אצל המשיב זה ספק מצוה לחומרא.

— ד —

והנה לפי מה שאמרתי אפשר לתרץ קושית האחרונים מפני מה בספק ממון לקולא הלא בכל ספק ממון יש גם ספק איסור. — דבספיקות של איסור יש לנו מחלוקת הרשב"א והרמב"ם, דלפי הרשב"א, ספק איסור אסור מן התורה, ולפי הרמב"ם ספק איסור אסור רק מדרבנן, דלמדין ממזר, ודאי לא יבא, אבל ספק ממזר יבא, אבל לא כן בספיקות של ממון, לפי הכלל דממונא מאיסורא לא ילפינן, דהלא יש מחלוקת הראשונים אם חשוד על הגניבה חשוד על השחיטה, בתוס' בבא מציעא כ"ד, מי שאבדו לו פרגיות ומצאן שחוטות, ה"ה נגנבו, אע"ג דעבר על לא תגנוב לא עבר על לאו דנבילה, ובתוספתא תנא בהדיא הרי שאבדו או נגנבו, אבל לא כן דעת הרמב"ם דמי שחשוד על הגניבה חשוד ג"כ על השחיטה.

והנה בעניני ממונות לא יהא שייך דכיון דחשוד, ומושבע ועומד מהר סיני באותו דבר עצמו, יהא חשוד גם על שבועה דלא מקרי לאותו דבר עצמו, דכל עניני היזק כלול בחד דבר, מחסר ממון חברו, ובממון יש לנו כלל, יבא בעל דברים ויגיש ראיה, דמאן דכאיב ל"י כאב אזל בתר אסיא.

ומבואר הענין בתוס' בבא קמא, דף ד' ע"ב, תני ר' חייא עשרים וארבעה אבות נזיקין וכו', ועדים זוממין, ובתוס' פ"י ריב"א, דאפילו שילם ע"פ עדים זוממין חייבין, דלא שייך בממון כאשר זמם ולא כאשר עשה דאפשר בחזרה, ור"י מפרש דלא צריך להאי טעמא, דגבי ממון מחייבינן להו בק"ו, דגבי ממון עונשינן מן הדין, והא דאמרינן במכות דף ה', הרגו אין נהרגים, היינו משום דהתם אין עונשין מן הדין, ולהבין את התוס', נראה דקשה לתוס', אמאי מונה ר' חייא עדים זוממים בכלל עשרים וארבעה אבות נזיקין, דהלא בעדים זוממים החיוב הוא לא בעד ההיזק שעושים, דהלא הדין הוא להיפך דאם נעשה ההיזק פטורים, משום דכשאר זמם ולא כאשר עשה, אמנם הרמב"ן, מבאר הטעם דכאשר זמם ולא כאשר עשה, משום דעדים זוממים חדוש הוא, מאי חזית דציית להני ציית להני, וכשנעשה הפסק דין, יש סברא להיפך דהאמת עם העדים הראשונים, ולא עם הזוממין משום דלא יפול גורל הרשע על הצדיקים, אבל הקושיא היא האיך מונים עדים זוממים בכל אבות נזיקין דמחויבין לא מטעם מזיקים אלא מדין הזמה דהלא כשנעשה ההיזק על פיהם פטורין.

ולכן פירש ריב"א דבממון לא שייך כאשר זמם ולא כאשר עשה דאפשר בחזרה, וכיון דגם כאשר עשה מחויבין בממון, לכן אפשר לחשוב עדים זוממים בכלל עשרים וארבעה אבות נזיקין, אבל הלא הקושיא במקומה עומדת, דמפני מה בממון לא שייך כאשר זמם ולא כאשר עשה, לפי הריב"א

מפני שאפשר בחזרה, והחיוב הוא מפני שהעשיה לא מקרי עשיה, ואיך אפשר לחשוב עדים זוממין בכלל עשרים וארבעה אבות נזיקין.

ולכן מפרש ר"י, דבממון מחייבין מטעם ק"ו, דגבי ממון עונשין מן הדין ובממון מחויבין גם כאשר עשה.

אך צריכין לבאר ולהתבונן, אם בממון החיוב הוא מפני שאי אפשר לבא לידי עשה, אם לא שהי' זמם למפרע, והחיוב בכאשר עשה בממון זה מפני שהיה כאשר זמם לפני העשיה, והחיוב בעשה שבממון זה מפני הזמם שלמפרע, או עשה שבממון זה חיוב בפני עצמו, אם על זמם חייבים, על עשה בודאי מחויבים, ועל זה מבאר הר"י, דהרי גם בדיני נפשות אי אפשר לבא לידי עשה אם לא זמם מתחלה, ואפשר לחייב בעשה, מפני הזמם שבתחלה, ואמאי אמרינן אין עונשין מן הדין הלא יכולים לחייבם מפני הזמם שבתחלה, אלא ודאי החיוב של עשה בדיני ממונות זה חיוב בפני עצמו, מטעם ק"ו, ולכן אפשר לחשוב עדים זוממים בתוך עשרים וארבעה אבות נזיקין.

ובאנו לידי הבנה דבעניני ממונות לא מקרי עשיה דאפשר בחזרה, ולכן אי אפשר להקשות דהלא גבי ממון ג"כ מושבע ועומד מהר סיני לאותו דבר עצמו, דהשבועה דהר סיני אפשר בחזרה, אם יחזור הכסף אין איסור כלל, אבל השבועה שנשבע כעת, על זה אמרינן דבחשוד על השבועה כעת, לא יהי' נאמן על השחיטה, או בחשוד על אותו דבר עצמו מקרי מושבע ועומד מהר סיני, אבל זה לא שייך בדיני ממונות, חשוד על אותו דבר עצמו, דבממונות יש כלל אחד לכל הענינים, "מחסר ממון חברו".

ולפי"ז אפשר להבין בב"מ דף ג' ע"א, תני ר' חייא וכו' דהעדאת עדים מחייבת שבועה וכו', קל וחומר, מה פיו שאינו מחייבו קנס מחייבו שבועה, עדים שמחייבין אותו קנס אינו דין שמחייבין אותו שבועה, ומקשינן הלא כל השאלה הוא מפני שבעדים הלא הוא כופר הכל, ונימא דכיון דחשוד אממונא חשוד אשבועתא ומה מהני שהעדים יכולים להשביעו מטעם ק"ו, הלא הוא אינו יכול לשבע מפני שהוא חשוד.

ואפשר לאמר, כיון דחיוב הודאה במקצת אנו למדין מ"אשר יאמר כי הוא זה", כלומר, "כי הוא" נסתר מה שכופר, ו"זה" נגלה מה שמודה, כמבואר בשטמ"ק, וא"כ מאי נפקותא אם "זה" בא מפני הודאתו, או מפני חיובו של העדאת עדים, וא"כ גם חיוב מפני העדים כלול בפסוק זה, ואם התורה מחייבתו שבועה, מאי איכפת לן מה שחשוד הלא בזה מעידה התורה שחשוד אממונא לא חשוד אשבועתא, מפני שבממון אם יודע לו, או אף שתשאר ספק אצלו יפרש כמבואר ברש"י ובתוס', אבל לא כן באיסורים, ולכן כל הקושיות הלא גם בספק ממון יש גם איסור, ומפני מה לקולא, לא קשיא כלל, דהלא בממון אפשר בחזרה.